

DÖBÖR ANDRÁS

A magyar nyelv ügye a felvilágosodás- és reformkori magyar sajtóban.

*A pozsonyi Magyar Hírmondó 1780-as
és a Jelenkor 1832-es évfolyamának
összehasonlító elemzése*

1. A Debreceni Egyetem doktorandusz hallgatójaként kutatási témám a magyar politikai hírlapirodalom első időszakának vizsgálata, különös hangsúlyt fektetve *Széchenyi István*, és a személyéhez kötődő (vagy kötött?) *Jelenkor* című folyóirat elemzésére. A reformkor politikai programjait, politikai nyelvét, politikai beszédmódjait, illetve a sajtót, mint végterméket vizsgálva már az elején fel kellett tennem a kérdést: vajon a megindulásától kezdve politikai célokat szolgált-e a sajtó Magyarországon?

A magyar politikai hírlapírás 1780–1841 közötti történetét elemezve szembeötlő, hogy – kezdetben a felvilágosodásnak, később a cenzúrának, és a több ágra szakadó ellenzéki irányzatoknak köszönhetően – a nemzeti nyelv és a nemzeti kultúra ügye fontos része, fontos ügye az ellenzéki politikának, a magyar közéletnek. És ebben – mint látni fogjuk – nem elhanyagolható szerepet kapott a magyar nyelvű sajtó, azon belül pedig az általam is vizsgált politikai hírlapírás.

Bessenyei György fellépése és a nyelvújító mozgalom – Kazinczy Ferenc színrelépésével – kibontakozása után a magyar nyelv „megreformálása”, modernizálása, az európai példáknak megfelelően „nemzeti nyelvvé” tétele a felvilágosult nyelvészek és írók első számú feladata lett. Ezzel párhuzamosan pedig, az 1790-91-es országgyűléstől kezdve a magyar politikai elit is megkezdte belső vitáktól nem mentes harcát a magyar nyelv hivatalossá tételéért, melynek legfőbb

állomásai, eredményei; a magyar nyelv tantárgy az iskolákban (1792); a törvényhatóságok sajátkörben bevezethetik használatát (1805); az állami hivatalnokoknak tudniuk kell magyarul (1830); az országgyűlés által hozott törvények latin és magyar nyelvű szövegezése viszonylatában a magyar az eredeti, magyarul lehet perelni (1836); az országgyűlési feliratok és a helytartótanácsi leiratok nyelve a magyar, Magyarország területén mindenhol magyar nyelvű az anyakönyvezés (1840); a magyar nyelv hivatalos, államnyelvvé tétele (1844).

Mind a felvilágosult írók, költők, értelmiségiek, mind a reformpolitikusok felismerték, hogy a nemzeti nyelv nélkül nincsen nemzeti kultúra, anélkül pedig nincsen és nem is lesz nemzeti felemelkedés. A reformok hívei tehát a sajtóban is leginkább a nemzeti nyelv ügyének adtak, illetve – az egyéb politikai kérdéseket száműző cenzúra miatt – adhattak hangot a vizsgált korszakban.

Ezen tendencia jól megfigyelhető az általam megvizsgált korszakos jelentőségű hírlapokban, így a Rát Mátyás által 1780-tól megjelentetett pozsonyi Magyar Hírmondóban, a Szacsvey Sándor által 1786-tól szerkesztett bécsi Magyar Kurirban, illetve a Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében készült Hadi és Más Nevezetes Történetek címen 1789-től megjelenő sajtóorgánumban, amely, majd 1792-től felvette a közben már megszűnt, de közkedvelt Magyar Hírmondó lapjának nevét. Előzetesen tudni érdemes, hogy e lapok a fentebb megjelölt időszak első, felvilágosult, jozefinista időszakában jelentek meg, viszonylag szabadabb viszonyok közepette.

A II. Lipót halálát (1792 március 1.) követő, II. Ferenc császár nevéhez fűződő konzervatív fordulat a jozefinista szellemű sajtó visszaszorításához és felszámolásához vezetett, létrehozva a Wiener Zeitung bécsi udvari lap híreit referáló sajtó korszakát, amelynek végét a Jelenkor és az Országgyűlési Tudósítások megjelenése jelezte, és a Pesti Hírlap 1841-es megjelenése jelentette. A korszak politikai hírlapírását tehát egyfajta fordított ívként kell értelmeznünk, mely a felvilágosodásnak köszönhetően magasról indult, a konzervatív fordulat nyomán a mélybe hanyatlott, a reformkor hosszú hallgatás után újrainduló vitáinak köszönhetően a korszak végére újra kiindulópontjára ívelt fel, megteremtve és lerakva azonban a modern magyar nyelvű politikai hírlapírás alapjait, ezzel hatalmas szolgálatot téve a reformok, azon belül is a nemzeti nyelvünk és kultúránk ügyének.

2. Tanulmányunk második részében rövid sajtótörténeti elemzésre kerül sor a magyar nyelvű hírlapirodalom első időszakából (1780 – 1841). Elemezzük a korszak kezdetének tekinthető pozsonyi Magyar Hírmondó 1780. évfolyamát, példaként arra, miként támogatja a felvilágosult magyar sajtó a magyar nemzeti kultúra kibontakozását, majd elemezzük a Jelenkor folyóirat 1832. évfolyamát, hogy a fentebb felvázolt ív újra felemelkedésének korszakából is kapjunk képet a magyar hírlapírás és a nemzeti kultúra kapcsolatáról.

2.1. A pozsonyi Magyar Hírmondó

Az újság jelentőségét eleve az a tény adja, hogy az első magyar nyelven íródott lapról van szó. Ráadásul kisebb változtatásokkal együtt tíz éven keresztül meg tudott jelenni, és megjelenésének egyes szakaszaiban progresszív módon tárgítani tudta a hazai társadalom látókörét, és helyet tudott adni – természetesen a felvilágosult abszolutizmus biztosította keretek között – a felvilágosodás eszméinek, állást foglalva a gazdasági és társadalmi fejlődés szükségessége, és a nemzeti (és nemzeti nyelvű) tudomány és művelődés kibontakoztatása mellett.

A korabeli újságok szellemi színvonalát, arculatát és eszmei irányultságát egyaránt a szerkesztő személye határozta meg – aki valójában az egész lapot maga írta, meghatározott fizetésért, hazai „levelezők” és külföldi (német, francia és angol) lapok „tudósításai” alapján. Röviden meg kell hát ismerkednünk a Magyar Hírmondó szerkesztését elindító Rát Mátyással.

Rát a győri polgárság német eredetű, de a 18. század második felében a magyarságba gyorsan beolvadó rétegéből származott. 1767-ben került a pozsonyi líceumba, ahol Bél Mátyás¹ szellemi hagyományainak folytatóitól és a könyvtárban meglévő folyóiratokból sok mindent megismerhetett már a felvilágosodás eszméiből, és kapcsolatba került a 18. század nagy újdonságával, a sajtóval. A Bél-féle iskola ugyanis fel kívánta használni a külföldi újságokat a földrajz, a történelem, a latin és a német nyelv oktatásában.²

¹ Bél Mátyás – 1684–1749 között élt felvilágosult szellemű polihisztor, a pozsonyi evangélikus líceum újjászervezője, a Nova Posoniensia című latin nyelvű újság (1721–22) szerkesztője, a hazai leíró statisztika első neves képviselője. Fő műve Magyarország történeti-földrajzi leírása; „*Notitia Hungariae Novae*” címmel.

² Kókay 1981 : KÓKAY György (szerk.): *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság.* Válogatás, Budapest: Gondolat, 1981, 18.

Nem véletlen tehát az időszaki sajtó utáni érdeklődés, különösen, ha Rát göttingai egyetemi tanulmányaira (1773–1777 között) utalunk, ahová ugyan teológiai ismereteit elmélyíteni küldte az evangélikus egyház, de az egyetem kiváló tanárai révén egyéb tudományokba is „belehallgathatott”. Legnagyobb hatással Schlözer³, az egyetem népszerű előadója, a statisztika és államtudomány nemzetközileg elismert professzora volt rá, aki újságkollégiumot is tartott az egyetemen, és a sajtót a „szabadság érverésének” tartotta.⁴ A göttingai egyetemnek a magyar értelmiségre, a magyar felvilágosodásra és a magyar nyelvű sajtóra – azon belül is Rát Mátyásra és a Magyar Hírmondóra való hatását, szerepét és jelentőségét tovább tárgyalni nem feladatunk, kiváló munkák állnak rendelkezésre e tekintetben⁵.

Rát Göttingából való hazatérése után került kapcsolatba Patzkó Ferenc Ágoston pozsonyi nyomdással, aki a pozsonyi német nyelvű lap, a Pressburger Zeitung példáján felbuzdulva – mely a „rivális” pozsonyi nyomdász, Landerer János Mihály kiadásában jelent meg – maga is lapkiadási kérelmet nyújtott be Mária Teréziának. Annál is könnyebb volt a nyomdászt megnyerni az ügynek, hiszen az éppen akkoriban esett el fő bevételi forrásától, a népszerű kalendáriumkiadástól egy rendeletnek köszönhetően, mely ezen tevékenységnek a privilégiumát az egyetemi nyomdának adta. A lapkiadás tehát Patzkó részéről egyértelműen a kiesett bevétel pótlására szolgáló vállalkozásként indult. 1779. július 1-jei dátummal ki is adták „Előre való tudakozás” címmel felhívásukat az újságindítási szándék megfogalmazásával. A városi magisztrátus támogatása és a magyar Helytartótanács ellenkezése mellett végül a királynő – aki állítólag képtelenségnek nevezte, hogy nincsen magyar nyelvű

³ Schlözer, August Ludwig von – 1735 – 1809 között élt német történész és publicista, az összehasonlító nyelvészet és a forráskritikán alapuló történeti kutatás egyik úttörője, 1769–1804 között a göttingai egyetemen államtant adott elő, kiadásában jelent meg 1776–1782 között a „*Briefwechsel, meist historischen und politischen Inhalts*” és 1789–1793 között a „*Staatsanzeigen*” című folyóirat.

⁴ Kókay 1981 19.

⁵ FRIED István: *Göttinga és a magyarok. Szélgjegyzetek Futaky István és Kristin Schwamm bibliográfiájához*, Magyar Könyvszemle, 1988. 217–220.; KÓKAY György: *Göttinga és a magyar újságírás kezdetei*, Magyar Könyvszemle, 1965, 141–150.; KÓKAY György: *Göttinga, Rát Mátyás és felvilágosodás kori irodalmunk kezdetei*, in: A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei, 1966, 121–145.

újság⁶ – helytartótanácsai cenzúrakötelezettség kikötésével 1779-ben engedélyezte a Magyar Hírmondó megindulását, és tíz éves privilégiumot adott Patzknak az 1780. január 1-én, szombati napon először megjelenő újságra. Az előfizető toborzás szépen haladt az „Előre való tudakozás”-nak köszönhetően, sőt 1779 decemberében újabb „Tudósítást” is kiadtak, melyben örvendeznek a kedvező visszhang – a megrendelések – felett, és Rát megfogalmazza újságírói programját.

Az első magyar nyelvű újság Rát szerkesztése alatt eltávolodott a referáló stílustól, a hírekhez megjegyzéseket, kommentárokat fűzött, és tudatosan törekedett a magyar folyóiratok hiányának pótlására. Teológus létére Rát távol tartotta magát a bécsi lapokban túlbujánzó egyházpolitikai vitáktól, és bár beszámolt külpolitikai hírekről, elsősorban a korban zajló amerikai függetlenségi háborúról – többször is kinyilvánítva az amerikaiak iránti rokonszenvét, szemben a német lapok inkább angolpárti híradásaival – inkább érdekelték a hazai tudósítások, és a nemzeti nyelv fejlesztésének ügye. Harcolt az idegen nyelvű könyvek kiadása ellen, mivel a köznép azokat nem érti meg, és mint erre látunk majd példát az 1780-as évfolyam részletes elemzésénél, próbálja népszerűsíteni lapjában a magyar nyelvű könyveket, lett legyen az nyelv-könyv, verses kötet, vagy tudományos munka. Meghonosítja egyúttal a hírlapi kritikát is, olvasóközönség létrehozásával elősegítve a magyar irodalmi élet fejlődését. Rát lapszerkesztői és újságírói tevékenysége jelentős szerepet játszott a nyelvújító mozgalom fejlődésében, hiszen a külföldi források fordítása sokszor őt is új szavak, kifejezések alkotására ösztönözte, és ezt még Kazinczy szerint is jó nyelvi érzékkel tette.⁷

1782-ben, háromévi munka után hagyott fel végül Rát Mátyás az újságírással a győri evangélikus fatemplom lelkészeként folytatva pályafutását, és noha megpróbált később még visszatérni a tudományos és kulturális életbe, de lapalapítási és szótárkiadási kísérletei megghiúsultak.

Az 1780. évi évfolyam elemzése előtt érdemes belepillantanunk két dokumentumba: a Pozsonyban Patzko által 1779. július 1-én kinyomtatott, már

⁶ Kókay 1981 22. p

⁷ Kókay 2001 : KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. (Szerk.: Földes Anna, Bajnai Zsolt), Bp.: MŰOSZ, 2001, 31–32.

fentebb említett „Előre való tudakozás”-ba {a továbbiakban „Tudakozás”}, és még inkább az 1779. november 17-én kiadott „A magyar hírlelő levelek eránt való tudósítás”-ba {a továbbiakban „Tudósítás”}.⁸

A „Tudakozás” második bekezdése világosan kifejti a vállalkozás fő indokát, miszerint nincsen már Európában oly nemzet, *„aki a maga hazájában történő változások, a világnak viszontagságai, az elmés embereknek hasznos vagy furcsa találmányai, a tudósoknak munkáik és több afféle emlékezetes dolgok felől szóló híreket naponként, hetenként, vagy hónaponként, az ő saját nyelvén nyomtatott írásokban, tanúság és mulatság kedvéért ne olvasná.”*⁹ Hiszen ennek köszönhető, állítja a „Tudakozás”, hogy mind a haza, mind a világ eseményeinek vonatkozásában tudatlanságban él a nemzet: *„... úgy élünk mint a fereg a dióban, azt sem tudván, ami körülöttünk történik, s minket legközelebről illet.”*¹⁰ A jelszavak tehát tudás és információ átadása „az ő saját nyelvén”, azaz nemzeti nyelven.

A „Tudósítás”-ban azután Patzkó és Rát világosan, 16 pontba szedve fogalmazza meg a Magyar Hirmondó programját. Az 1-8-ik pontokban praktikus és technikai információk közöltnének, a 9-16. pontokban lép elő lapszerkesztési elveivel az író, a 13-dik pontban megnevezésre is kerülő Rát Mátyás. Az utolsó pontban merül fel a használandó nyelv kérdése. Az erre vonatkozó részt teljes egészében közlöm, mivel a használt nyelv(járások), illetve a kényszerű szóalkotások miatt több (méltánytalan) kritika éri majd a lapot: *„Ami a magyarságot illeti, amellyel a Magyar Hirmondó élni fog, az az alföldi Tisza mellyéki, de a Duna mellyékiével és az erdélyivel elegyedett leszén. Ezt tartja az író leghelyesebbnek. Magamagán mindegyik igen szűk, és azoknak a sokféle dolgoknak a megírattatására, melyek itt előfordulnak, nem elégséges. – A szóknak írásán nem illő senkinek megütközni: holott {ugyanis} az eránt még semmi közönségesen bevett szokás vagy szabás nincsen. Hadd legyen nékem is szabad azt követnem, amit leghelyesebbnek tartok. Mindazonáltal illendő tisztelettel és köszönettel fogom venni, ha valaki, akár a dolgoknak előbeszélésében ejteni fogott hibák, akár pedig a szóbeli fogatkozások eránt tisztességesen meginténd, vagy valamely dolognak alkalmasb nevezetire megtanítánd. Külömben is valódi újság ez, amit most kezdünk: holott ezen az úton még soha magyar nem járt előttünk.”*¹¹

⁸ Közli: Kókay 1981 41-50. p.

⁹ Közli: Kókay 1981 41. p.

¹⁰ Közli: Kókay 1981 41. p.

¹¹ Közli: Kókay 1981 48-49. p.

Sorvezetőként használva a „Tudósítás” lapszerkesztési elveit olvastam el a pozsonyi Magyar Hírmondó 1780. évi teljes évfolyamának 104 Levelét. A legfontosabb és legjellemzőbb tudósításokat mindahány csoportból kiválogattam, annak bizonyítására, hogy a szerkesztés előre kihirdetett elveit következetesen megtartotta-e Rát Mátyás – végrehajtva újságírói programját – avagy sem. Az elemzésből kihagytam a külföldi hírek elemzését, mivel úgy találtam, nem kapcsolhatók témánkhoz.

Először a tudományos élet híreit vizsgáljuk meg. Az 1780. évi Levelek fő (visszatérő) témája e csoportban a budai Universitással¹² – felszentelésével, csillagvizsgáló tornyának építésével, egyetemi nyomdájának kiadványaival, tudós tanáraival – kapcsolatos hírek. A július 5-én, szerdán kelt 54-dik Levele szinte kizárólagosan az Universitas felszentelési ünnepségével foglalkozik¹³, és Rát ennek keretében összefoglalja a magyar egyetemek történetét, valamint beszámol az ünnepségről, ismertetve a nyomtatásban kiadott ünnepi beszédek, verseket és könyveket.

Az ehhez hasonló tudományos események ismertetésén túl hírt ad különleges, a tudományt és a közoktatást szolgáló magángyűjteményekről¹⁴ is. Szeptember 9-én, szombaton kelt 73-dik Levelében négy oldalon keresztül beszámol az erdélyi székely természettudós és orvos, Balog József bécsi és leydeni egyetemi tanulmányairól, doktori disszertációjáról, amerikai útjáról, valamint a Benkő Józsefnek írt levelekben leírt amerikai természettudományi felfedezéseiről.¹⁵

Továbbá közli a november 25-én, szombaton kelt 95-dik Levelében, és a november 29-én, szerdán kelt 96-dik Levelében Benkő József két természettudományi értekezését.¹⁶ Benkő József (1740-1814) erdélyi történetíró, botanikus, református lelkész neve azért méltó külön is említésre, mivel rendszeres levelezője maradt a későbbiekben a Magyar Hírmondónak, és ő készítette el több évfolyamnak, így az 1780-as évfolyamnak is a mutató tábláját¹⁷.

¹² A Pázmány Péter által 1635-ben Nagyszombaton alapított egyetem Budára való áttelepítésére Mária Terézia rendelete következtében került sor 1777-ben. Magyar

¹³ Hírmondó 1780 433–440. p.

¹⁴ MH 1780 296. p., 300. p.

¹⁵ MH 1780 589–592. p.

¹⁶ MH 1780 765–770. p., 773–776. p.

¹⁷ Közli: Kókay 1981 469–492. p.

Az eddig tárgyalt cikkcsoporthoz szervesen kapcsolódó könyvajánlókat és könyvkritikákat tartalmazó második csoport elemzésekor le kell szögezni, hogy bár a szakirodalom azt állítja, hogy Rát fellépett az idegen nyelvű könyvek kiadása ellen, mivel a köznép azokat nem érti meg, mi másképpen kell, hogy fogalmazzunk az 1780. évi évfolyam kapcsolódó írásai fényében. Inkább azt kell mondanunk, hogy Rát harcolt a magyar nyelvű könyvkiadásért, dicsért minden erre irányuló, valamint a magyar nyelv fejlesztésének ügyét szolgáló művet – például Kratzer Ágoston János Német Grammatikájáról azt írja: „*Illyen könyvre pedig már régen volt szüksége nemzetünknek; ugyan óhajtottak – is a' tanulók a'-félét.*”¹⁸ Baróti Szabó Dávid verseskötete ismertetésekor pedig a következőt írja: „*Most pedig T. Szabó Dávid Uram egész könyvekkel mutatja – meg a világnak, minü szépen folynak nem tsak a Hexameterek, hanem akar melly lantos szabású versek – is (metra lyrica) a Magyar szóbann.*”¹⁹ De támogatta és ismertetette a színvonalas, hazánk történetét, tudományát a külföld számára prezentáló idegen nyelvű köteteket, a budai egyetemi nyomda tudományos kiadványait éppúgy, mint a hasznosnak vélt ismeretterjesztő könyvet a vízbefúltak orvosi ellátásáról és újraélesztéséről.

Fontosnak tartotta például mennél több külföldi könyv magyarra fordítását is, így hosszasan mutatja be többek között a Kolozsváron kiadott, Sófalvi József²⁰ által fordított két Sulzer²¹ kötetet is, melyekről a következőket állapítja meg; „*A fordítás jó és könnyen érthető Magyarsággal vagyon írva ... Nem – is lehetett ezeknél szükségesebb könyveket közinkbe kívánni.*”²²

A fentebb említett hírek sorolhatók a nemzeti nyelv – nemzeti kultúra tárgyköréhez. A hazai tudósítások harmadik nagy csoportjába a statisztikák közlését, és az időjárás jelentéseket soroltuk, a negyedik csoportba a gazdasággal, kereskedelemmel foglalkozó írásokat. Ezek adják a lap legprogresszívebb részét, hiszen egyértelműen a nemzet gazdasági felemelése mellett foglalnak állást, ebben is érdekes párhuzamot húzva a Széchenyi István politikáját támogató Jelenkorral –

¹⁸ MH 1780 12-13. p.

¹⁹ MH 1780 23-24. p.

²⁰ Sófalvi József – 1745 – 1794 között élt, a kolozsvári református kollégium tanára.

²¹ Sulzer, Johann Georg – 1720 – 1779 között élt berlini tanár, filozófus, több jelentős esztétikai mű szerzője.

²² MH 1780 395-399. p.

azonban ennek vizsgálata nem tárgya jelen tanulmányunknak. Az ötödik csoportba kerültek az egyéb hazai tudósítások, a társasági hírek.

Kifejezetten és csakis publicisztikának tekinthető cikket nem találunk, viszont rendkívül gazdagon kommentál Rát az egyes hírekhez kapcsolódva, ezzel bőven beváltva azon ígéretét, mely a referáló lapok színvonalának meghaladásáról szólt. És nem rejt véka alá kommentárjaiban a nyelv ügyének támogatását, mint a fenti példákbl is láttuk. Kommentárjainak leggyakoribb tárgya mégis 1780-ban a felvilágosult abszolutizmus, a felvilágosult természettudományok, és Mária Terézia gazdaságpolitikájának, rendeleteinek – leginkább az oktatási reformjának – dicsérete. Például egy juhtenyésztéssel foglalkozó szakirodalmat ismertető írásában így fejt ki véleményét: *„Méltán nevezhetni tehát boldog időnek a jelen valót, mellybenn ez a ditsőséges tudomány mint-egygy új világosságra hozatott. Hazánkknak e részben való elő-menetelinek-is már vagy látatja, Felséges Aszszonyunknak köszönhetjük, hogy mind a fő, mind pedig az apróbb oskolákbann most bö alkalmatosság vagy annak meg-tanulására. A hozzá értő emberek is szaporodnak a hazábann.”*²³

De megjegyzéseiben szót emel a merkantil gazdaságpolitika, és a magyar bor védelme érdekében, például felszólítva a két haza lakosait, hogy magyar bort igyanak, ne külföldit²⁴, valamint megfogalmazza a tudomány mecenatúrájának hiányát: *„Mikor lesznek köztünk – is jeles számmal, mint más országokban, olyan buzgó hazafiak, nevezetesen pedig olyan főrendenn lévő Méltóságok, a kik e'-féle igyekezettől, avagy tsak anynyi pénzeket ne sajnálnák, a menyinyit néha fél-óra alatt játékbann elvesztenek.”*²⁵

Összegezve a fentebb elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy Rát Mátyás tudósításai jól szolgálták a célt, hogy az olvasók hozzájussanak a legfontosabb információkhoz a környezetüket és a nagyvilágot illetően, illetve, hogy Rát saját felvilágosult nézőpontjából lássák és láttassák az 1780-as esztendőt. Ismerve az 1780-as év előfizetői névsorát, illetve annak társadalmi összetételét²⁶, va-

²³ MH 1780 39. p.

²⁴ MH 1780 384. p.

²⁵ MH 1780 572. p.

²⁶ A lap első évfolyamának 322 előfizetői címszalagja fennmaradt. Magyarország és Erdély minden részébe járt a lap, mintegy 20 példány pedig külföldre, főképp Ausztriába, és kisebb részt Németországba. Az előfizetők foglalkozás szerinti statisztikái: 27 udvari méltóságot viselő főúr, 60 tisztviselő, 33 földbirtokos, 59 pap, szerzetes és egyházi méltóság, 11

lamint az ismertebb előfizető családok neveit²⁷, hatása megkérdőjelezhetetlen a felvilágosodás eszméinek és gondolkodásmódjának terjesztésében – tekintettel a magyar nyelv ügyére is.

Itt külön meg kell megemlítenünk a nyelvújítás terén elért eredményeit Rát-nak, illetve konkrétan a Magyar Hírmondó 1780-as évfolyamának. Rát nemcsak örömmel üdvözölt minden idegen, vagy műszónak magyarral való helyettesítését, hanem maga is alkotott olyan szavakat a tárgyalt egy év során, melyek átmentek a nyelvújítás rostáján, és mind a mai napig részét képezik szókincsünknek²⁸. Amint azt Simai Ödön írja Rátról: „Inkább csak buzdított az újításra, újításaiban nem féltelen, főleg nyelvrontó nem volt, amit újat adott, az egyszerű, természetes, szokásos fejlesztés útján keletkezett sokat próbálgató, keresgélő fordítgatása közben.”²⁹

Rát Mátyás 1782 végén vonult vissza a lap szerkesztéséből, és bár kísérleteket tett a tudományos- és közéletbe való visszatérésre, és mind Kazinczy³⁰, mind Hajnóczy³¹ leveleiből elő-elő bukkan neve, igazolva azt, mely szellemi és

tanár, tanító, kántor, 2 egyetemi tanár, 1 levéltáros, 11 katonatiszt, 4 orvos, 18 ügyvéd, 4 diák, 10 jószágigazgató, gazdasági tisztviselő és titkár, 4 kereskedő, 2 kávé, 1 inas, és 37 foglalkozást fel nem tüntető személy, 26 főként közrangú nő, 9 hivatal és 1 gimnázium. Közli: Goriupp 1925 : GORIUPP Alisz: *Az első magyar újság előfizetői*, Magyar Bibliophil Szemle, 1925. 98.

²⁷ Apponyi, Bartsay, Batthyány, Bethlen, Csáky, Cziráky, Festetics, Haller, Horányi, Kazinczy, Kemény, Kossuth, Nádasdy, Ráday, Révai, Teleki. Közli: Goriupp 1925 98. p.

²⁸ 1. Az at-et deverbális névszóképzővel alkotva: *arányzat, pompázat, kötet*. 2. Új főnevek ságság képzővel: *népesség, mindenség*. 3. Névszókból alkotott igék: *becsesít, házal, népesedik, nehezedik, következtet*. 4. Új összetételek: *alvezér, árvaház, csodagyermek, közgyűlés, közköltés, mesejáték, postatiszt, postatisztség, remekírás, vakbuzgó, végveszedelem, végszó, villámhárító*. Vö: Simai 1911 : Simai Ödön: A „Magyar Hírmondó” újításai Bartzafalvi előtt, Magyar Nyelv, 1911. 249–259.

²⁹ Simai 1911 254. p.

³⁰ „Rath in Raab liess seinen Sohn Socrates taufen.” {Ráth Győrben fogja a fiát, Szókratész megkereszteltetni.} Kazinczy Ferenc levele Hajnóczy Józsefhez, {Regmec?}, 1794. július 24. (Sk. Eredeti: O.L. Vertr. A. 52. fasc. 20. köteg) Közli: Benda 1952 : *A magyar jakobinusok iratai. I. kötet*, (kiadta BENDA Kálmán) Bp.: 1952, 1060–1063.

³¹ „Rath ist auch schon zurück gekommen, ich habe ihn aber noch nicht gesprochen, obgleich er schon seit einer Woche da ist, mithin weiss ich noch nicht seine Staatsgeheimnisse.” {Rát is visszatért már, de még nem beszéltem vele – noha már egy hete itt van – tehát még nem tudok az államtitkairól.} Hajnóczy József levele Szecsanacz Jakab kamarai titkárhoz, Buda, 1793. június 22. (Sk. eredeti: O.L. Vertr. A. 53. fasc. Ad A 51. köteg) Közli: Benda 1952 I. kötet. 888–889. p.

baráti kör tagja maradt, vállalkozásai – mint például az élete fő művének szánt, három kötetes, három nyelvű (német-magyar-latin, magyar-latin-német és latin-német-magyar) szótár kiadása – sorra kudarcot vallottak, ezért meghasonlott, társaságot kerülő és komor emberként hunyt el 1810-ben.

Kazinczy Ferenc Kiss Jánoshoz írott levelében így ír Rát Mátyás haláláról megemlékezve: *Sajnálva hallám a Ráth halálának hírért is... A legbohóbb gondolatokkal tölt el feje. De milly tiszteletessé teszi ötét én előttem az, hogy ő kezdte Magyar Újságot írni... Áldott légyen emlékezete a jó hazafinak és világosság fiának."*

2.2. A Jelenkor

Az 1820-as évek végén Magyarországon megjelent egy olyan program, amelynek a rendi politika vármegyei hatósugara helyett országos nyilvánosságra volt szüksége, s amely ismerte a sajtó szerepét. *Széchenyi István* 1829-ben indította el a Jelenkor engedélyeztetési eljárását, a kiszemelt szerkesztő, Kisfaludy Károly azonban, aki már súlyos betegen tette meg az előkészítő lépéseket, 1830. november 21-én meghalt. A szerkesztő végül *Helmezy* (Bierbrauer) *Mihály* lett (1792–1853) – aki a Magyar Tudós Társaság és Kisfaludyhoz hasonlóan az Aurora-kör tagja is volt –, miután a kormányzások pozitív állásfoglalása után az udvar 1831. március 11-én rá ruházta át a lapengedélyt. Az új lap első száma 1832. január 4-én látott napvilágot. Hetenként kétszer követték ezt a továbbiak. A lap pályafutása 1848. júniusáig tartott, végigívelve a reformkoron. Teljes címe így hangzott: „Jelenkor, politikai tekintetben a „két haza” s külföld hírleveleiből szerkeszti s kiadja Helmezy Mihály”.

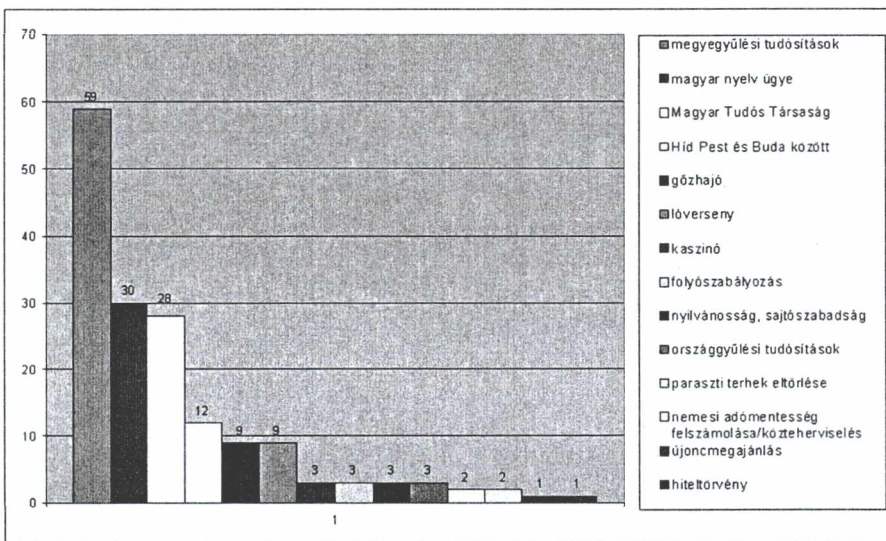
A cél az új típusú magyar politikai lap megteremtése volt, amely a korszerű igényeknek a Kulcsárné-féle *Hazai és Külföldi Tudóstársaságnál* jobban megfelel. *Széchenyi* a szerkesztés munkájában közvetlenül, személyesen nem vett részt ez nemcsak vállalkozásainak sokféleségével, gyakori utazásaival, hanem egész életformájával és társadalmi helyzetével sem igen lett volna összeegyeztethető. De maga szívesen publikált a lapban, a harmincas években elsősorban melléklapjában, a Társalkodóban.

A *Jelenkor* tipográfiaiailag is jelképezi a magyar sajtótörténet új korszakának kezdetét: a hagyományos negyedréti formában, kéthasábos szedéssel indult, 1836-tól azonban – *Széchenyi* által kiprovokálva – áttért a nagy, angol újságformátumra és a háromhasábos szedésre. A közönségigény és a politikai hírlap köz-

ti újfajta kapcsolatot jelzik mindaddig ismeretlen nagyságú példányszámai: 1835-ben 3000 fölött, 1837-ben pedig már több mint 4000-en fizettek rá elő.³³

Az 1832-es év lapszámaait³⁴ vizsgálva elmondható, hogy rövidebb volt az általában az első két oldalon található magyarországi és erdélyi híryananyag, mint az utána következő külföldi. Ennek azonban a cenzúra volt az oka. Kifejezetten politikai, például megyei gyűlésekről szóló beszámolókat szűkre szabott terjedelemben közölhetett, s az egyéb, társadalmi, kulturális jellegű anyagból is sűrűn kihúzta a cenzor a liberális-gyanús szövegeket. A belpolitikai hírek a korábbi lapokhoz hasonlóan igen szerények, rövidek és szintelenebbek, mint a külföldiek. A Jelenkor elemzésében más módszert alkalmazunk, mint korábban a Magyar Hírmondónál – a statisztikát hívjuk segítségül, a számok nyelvén írva le a folyóirat viszonyát a nemzeti nyelvhez, tudományhoz és kultúrához, amelynek Széchenyi István világmésképeket megfelelően modernné és európaivá kell válniuk.

Amint a *Vizsgált kulcsszavak megoszlása* című grafikon mutatja, a megyegyűlési tudósításokon után a nemzeti nyelv (30 hír) és a tudós társaság (28) ügye került előtérbe.

³³ Vö.: SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*, Bp.: Akadémiai, 1979. 372–380.; BUZINKAY Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, Bp.: Haza és Haladás Alapítvány, 1993, 26–31.; FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-*

Talán nem véletlenül – ebben haladó és maradi nemesek mind egyet tudtak érteni, ahogyan Helmečzy az 1832-es induló évfolyam 1. számában írja: „Békeség kívül és belől, a’ nemzeti erőnek minden oldalu, szabad, de józan kifejtése, egyesítése ’s az ezen alapodó nemzeti nagyság és hathatás teszi most minden felvilágosultabb igazgatás maximáját”³⁵. Továbbá: „Illy szép időponthoz olly közel s’ nyelvünk országlása és törvényink ujra születése hajnalán, annyi nagy remény elébe menve, mit kívánjunk a’ buzgón szeretett hazának ... mint hogy e’ bölcs és dicséretes uton ... csüggedhetlen hazafisággal, férjfiás mérséklettel, gondos előrelátással haladjon elő minden tagja, ’s közintézetink virágoztán, műveltségünk diszletén a’ szívo, lélek, ész malasztiban ’s minden lehető beldogság áldásiban részesüljön az egész nemzeti test.”³⁶

Sok helyet szentelt a lap a helyi olvasó társaságok megalakulásának illetve működésének bemutatására, példaként említhetjük a Zalaegerszegen 1832-ben létrehozott olvasótársaságról szóló tudósítást: „Zala néhány lelkes fiainak azon szent cél tünt nagyra termett lelkök elibe, hogy ... a’ szép tudományok istenasszonyának oltárt emeljenek, ’s ezáltal az emberiségnek a’ legszebb erényre, a művelődésre t. i. utat nyissanak. ... Jeles ajánlások történtek készpénzben ... könyvekben: sok nevezetes férfi a’ cél alapítására egész könyvtárát ide adakozá...”³⁷ Helmečzy meg is indokolja miért támogatják az olvasótársaságokat: „A magyar olvasó társaságok szaporodása hazánkban (mint a’ millyet T. Győr vármegyéről a’ Pozsonyi deák újság idei 1ő számában közöl) nagy örömet ’s reményt gerjeszt országszerte minden hazafi kebelben, mivel ezeket nem csak műveltség-terjesztésre szolgáló hathatós eszköznek, hanem alapos szerkezet mellett jövőndőre olly intézetnek is tekinthetni, hol idő jártával előhaladva mindannyi közhasznu nyilvános könyvtár állíttathatik fel, ’s így magányosakra nézve kiseded, de egyesülve nagy pénzáldozattal e’ nemből annyi csudát mivelhetünk, a’ mennyin most más nyugoti csinos nemzeteknél bámulunk.”³⁸

ig. III. kötet, Bp.: 1887, 3–24. ; Kókay 2001 64–96. ; OPLATKA András: Széchenyi István, Bp.: 2005. 211–212.

³⁴ Jelenkor : HELMEČZY Mihály (szerk.): *Jelenkor. Politikai tekintetben a’ két haza ’s külföld hírlveleiből*, Pest: 1832. évfolyam Lelőhely: SZTE EK Folyóirat Raktár J/FI 52829

³⁵ Jelenkor 1832. 1. szám. Január 4. 1.

³⁶ Jelenkor 1832. 1. szám. Január 4. 2.

³⁷ Jelenkor 1832. 40. szám. Május 19. 314.

³⁸ Jelenkor 1832. 4. szám. Január 14. 25–26.

A Jelenkor teret ad az új irodalmi kiadványoknak, és főként a magyar nyelv terjedéséről, a magyarosodásról beszámoló híreknek, például: „A magyar nyelv előmenetére 1805 óta tett több ízbeli rendelésnek Nógrádban olly sikere lön, hogy az ez-előtt magyarul szinte tertőzkodva ’s nagyobb részint hibásan beszélett tisztviselők ’s ügyvédek most hivatalos munkálódásik minden ágazatit ... csupán magyarul viszik. Az előrendre így elért cél után az vala még köz ohajtás, hogy a’ magyar nyelv tudása a’ köznép közt is terjesztessék. ... minekutána ez általános helybehagyást nyert: ’Nógrádi Nemzeti Intézet’ név alatt állott fel amaz egyesület, mellynek egyes tagjai tíz egymást követő esztendőre 18 ezüst huszast kamatként ajánlottak. ...mert azóta e’ szent ügy iránti részvét olly nagy: hogy maholnap Nógrádnak sem fog tartatni ki ... a’ magyar nyelv rendszeres divatosítását tettel vagy értékkel előmozdítani vonakodnék.”³⁹

A Jelenkor már 1832-ben is figyelemmel kísérte és próbálta „népszerűsíteni” Széchenyi tevékenységét, programjának, kezdeményezéseit – lásd a Pest és Buda közötti állóhíd ügyével kapcsolatba hozható híreket (12), a löversenyekkel és gőzhajózással kapcsolatos tudósításokat (9-9), míg olyan a korszak politikusa-ait foglalkoztató témák, mint a nyilvánosság, a közteherviselés, vagy az újoncmegajánlás, stb. alig szerepelnek a lapban. És kísérletek sem fedezhetők fel olyan elvi, publicisztikai műfaj kialakítására, mint amilyen majd a vezércikk lesz majd a Kossuth szerkesztette Pesti Hírlapnál. Talán nem véletlenül.

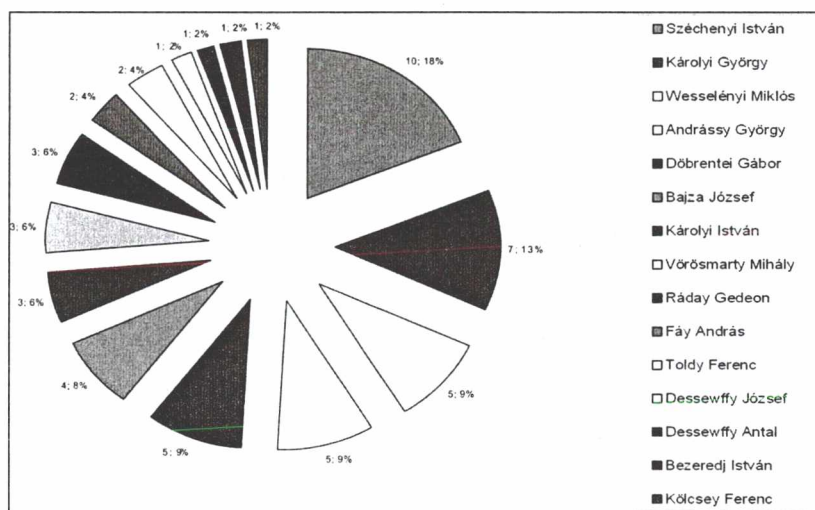
A cenzúrával a lap így is állandó súrlódásban állt. Széchenyi naplójában⁴⁰ már 1832. február 22-én olvasható: „*Helmetzy bekam ein Lavatorium*”; vagyis a szerkesztő figyelmeztetést, „fejmosást” kapott a cenzúrától. Február 25-én jegyzi le a következőt: „*Komáromi streicht den (!) alten Helmetzy eine Menge – und ruft bei jeder liberalen Stelle aus – Adhuc principia Comitiss Széchenyi*”; tehát Komáromi Péter helytartótanácsos cenzori minőségében a liberális szövegrészek nagy részét kihúzza, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek már megint Széchenyi elvei. A magyar rendek fogadtatása is felemás, erről tanúskodik naplójának 1832. február 10-i bejegyzése: „*O mon Dieu, das auch noch! – C. Z.: Sieben Comitaten haben an Palatin geschrieben, ’es sollte der Jelenkor verboten werden*”, azaz; Ó istenem, még ez is! Zichy Károly: Hét vármegye írt a nádornak, „be kellene tiltani a Jelenkort”.

³⁹ Jelenkor 1832. 9. szám. Február 1. 65.

⁴⁰ VISZOTA Gyula (szerk.): Gróf Széchenyi István naplói. IV. 1830–1836, in: Gróf Széchenyi István minden írása CD-ROM, Bp.: Logod Bt., 2001.

A naplóbejegyzések, főleg a helytartótanácsosról szóló rész alátámasztják azt a megállapítást, hogy valóban Széchenyi elveinek, politikai programjának támogatása lehetett a cél, és ezt az ellenfelek is tudták. A magyar nyelv ügye pedig ekkor már azon kevés ügyek egyike, amelyet egyrészt a cenzúra „átenged” a nyilvánosság irányába, másrészt amely „közös nevezőt” jelenthet az egyre több irányzatra szakadó rendeknek.

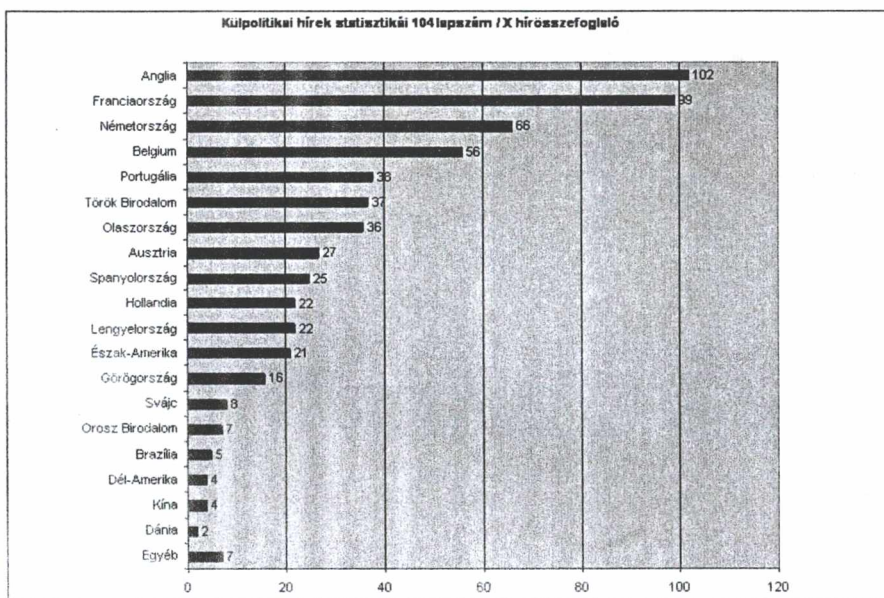
Széchenyi és elvbarátai kiemelt szerepét mutatja a *Vizsgált személyek százalékos előfordulása diagram*, mely pusztán statisztikai alapon mutatja, hogy a korszak legfontosabb liberális személyeit, politikusait, művészeit, közéleti szereplőinek nevét keresve a lap hasábjain, az említések több mint 60 százalékaiban Széchenyihez közel álló személyekre leltünk a két jó barát, a Károlyi grófok, a következő londoni útítárs, Andrássy György, a tudós társaság titkára, Döbrentei Gábor, vagy az ekkor még közeli barátoknak tekinthető Wesselényi báró személyében. Természetesen e nevek abszolút kisebbségben vannak az udvari adminisztráció különböző hivatalnokai és kitüntetettjei mellett, kiknek emlékét nem őrizte meg a történelmi emlékezet.

A Jelenkor esetében – ellentétben a Hírmondóval – érdemes kitekintnünk a külföldi hírekre, ugyanis a felvilágosodás korának magyar sajtójának hagyományai, miszerint a külföldi hírek az aktuális háborús eseményekkel,

pl. a francia forradalommal, az amerikai függetlenségi háborúval, valamint a földrajzi- és egyéb természettudományos felfedezésekkel foglalkoztak, tapasztalataim szerint változáson estek át. A *Külpolitikai hírek statisztikai* című diagram mutatja a vizsgálat számszerűsíthető eredményét, miszerint Széchenyi, és az ő nézeteit támogató lap vigyázó szemeit immár Londonra vetette, két szám kivételével nem hiányozhatnak az Angliából érkező hírösszefoglalók, nem beszélve arról, hogy ezek terjedelme bőségebb a többiekénél.

A második helyen álló Franciaország csak megerősíti azt a véleményt, ami a tudósításokba beleolvasva immáron nyilvánvalóvá válik, hogy a Jelenkor külföldi hírei a polgári átalakulásban, ipari fejlődésben és közgazdasági fejlődésben élen járó Nyugat-Európát, annak politikai és gazdasági kultúráját kívánta a magyar olvasóközönség elé tárni. Lehetőséget nyújtott arra, hogy közvetve a lap bizonyos politikai, szociológiai és kulturális tanulságokkal szolgáljon a hazai olvasóknak. Részletesen beszámolt az angol parlament vitáiról, vagy éppen a francia politikai küzdelmekről, a korabeli olvasó végeredményben azon is elgondolkozhatott, hogy ha külföldön vannak politikai eszmék, haladók és konzervatívok, akik egymással keményen küzdenek, és a pártok és eszmék folyvást forronganak, és hírlapokat törekszenek maguknak szervezni, akkor a hasonló hazai jelenségek miért nem érvényesülhetnek a magyar politika és kultúra terén.

3. Összegzésként elmondhatjuk, hogy nagy utat járt be a magyar politikai hírlapírás 1780 és 1841 között, és hasonlóan a reformkorra már többé-kevésbé lezajló nyelvújításhoz, illetve a magyar nyelv hivatalossá tételéért folytatott politikai küzdelemhez, lassan és nehézkesen, de megkezdte felzárkózását a nyugat-európai értelemben vett modern újságíráshoz. Ebben nagy segítségére volt a nemzeti nyelv és nemzeti kultúra ügye, de az állítás fordítva is igaz. A magyar nyelvű sajtótermékek teret adtak, és ezáltal fontos szolgálatot tettek mind a nyelvünket és kultúránkat megújítani kívánó művészeknek, tudósoknak, mind a hazát megjavítani kívánó, a követendő példát felmutatni akaró, és ezért programjukkal a polgári nyilvánosság erejéhez forduló politikusoknak. Ezen állítás első fele inkább a felvilágosodás korának, míg második fele inkább a reformkornak a magyar nyelvű hírlapírására vonatkoztatható, ezzel is érzékeltetve azt a változást, ami magyar nyelvért és nemzeti kultúráért folyó harcban ezen időszakban bekövetkezett. Kezdetben elérendő cél volt, melynek megmentéséért és újraalkotásáért kellett küzdeni, a reformkorban pedig immáron politikai eszköz lett, amely képessé tette a reformkor politikai elitjének és a nemzetnek az összefogását a nagy cél, a modern, polgári Magyarország megteremtése érdekében.

Felséges Császárné és Apostoli Király Afzszonyunknak
különös engedelmetől.
A Magyar
1780dik

Hírmondó,
eszszendöbenn,

Bóldog Afzszony Havának 8dik napján,
Szombatonn költ

HARMADIK LEVELE.

Elegyes hiteles hírek.

1. **P**ofonbann a közelebb múlt hónapnak 29dik napjától fogva, fagyos, fergeteges és havas idők járnak. A jég olly szapora már a Dunánn, hogy a járó hidat el-kellett bontani; és tsak kompokonn vitetnek-által mind a gyalog emberek, mind pedig a szekerek. — A honnan úgy vélhetni, hogy a felső országonn hafonló hidegre fordúlt a tél, mellynek kezdete olly igen gyenge vala.

Ezen hónap 13dik napján itt Pofonbann Vármegyegyűlése léfzen.

2. Vas-Vármegyébenn Szombathelyenn, a múlt őszfel, midőn azon Vídéki Püspöknek palotáját kezdenék építeni, sok régi álló-képek és holmi Római írásokkal jegyzett kövek ásattattanak-ki a földből, mellyek az

C

em-

J E L E N K Ö R.

1. szám.

Pest Szerda Január. 4.

1832.

Foglalat: Magyarország (Levelek, Vegyes tudósítások). Franciaország. Anglia. Török birod. (Egyiptomi hírek). Lengyelország. Prussia. Orosz birodalom. Portugallia. Észak-Amerika. Belgium. Bavaría. Ausztria. Figyelmes-
tetés.

MAGYARORSZÁG.

Buda-Pest. Január. 1sőjén 1832. Midőn a nagy és szép reményekkel biztató 1832 felvirad 's a Jelenkor és Társalkodó hazai köz intézet egyéb rokonsáival a' nemzeti köz értelemnek 's a' haza- és királyszeretettnek új táplálékot adni ügyezszik, ószintén és önkényt nyilatkoztatom ki ezen való szíves örömetet 's azon vallomást: hogy én azon könnyű vérű embereknek vagyok egyike, kik inkább szeretik munkásan és haladva elmozdítani a' jelent, mint vesztve magasztalni egykorú a' régít, vagy valamelly lehető jobb utat ábrándozólag, a' meglevő jót veszélyeztetve, nyugtalankodni. 'S valóban minél messzebb hatolok a' múltban, minél többet hasonlítok össze a' mind világosabb előttem: hogy a' jelen kor a' világ általános polgári helyzetére, a' kor szellemére, Európa politikájára 's általános an a' jónak a' rosszhoz mérsékletére nézve minden előbbi körnél nyugtatóbb 's biztatóbb. Az önkény és vakság uralkodása szűnik; a' világ nagy része szabadon léte. Asia 's Afrika zsarlóji önkénnyel 's dűlyfösen uralkodnak ugyan, de szánandó gyermekeken csak, vagy csupa állatiaságban tengő csoportokon; de a' mivelt Európában 's Amerikában alig van status, mely többé vagy kevésbébe constitúcionális, azaz nemzeti szabad szerződésből eredő, törvények szerint ne kormányoztatnék, 's hol ez legkevésbébe történik, ott is béke, szentség, törvény, emberiség a' boldogító ürügy. Miért? Mert valamint az egyes ember a' legmagasabb polzshelítől kezdve le a' legutolsó polgárig, érzi most a' maga emberi méltóságát: úgy érzik egész nemzetek is a' magokét 's önkényt és nemesen fognak

fejedelmekkel kezeti, hogy azokkal együtt emeljék a' hazát, az egészet elő rendeltetése pályáján. Micsoda lélek vezérli most e' nagy uton Europa főbb hatalmasságait: azt a' londoni conferentiák protocellumi, mint a' fejedelmek kormányczéljoknak tolmácsai, nyilván és több ízben kimondották. Békesség kívül és belől, a' nemzeti erőnek minden oldal, szabad de józan kifejtése, egyesítése 's az ezen alapodó nemzeti nagyság és hatóság teszi most minden felvilágosultabb igazgató maxímáit, 's ugyan ezen maxímák kivívása az, mire az egyes nemzetek kisebb vagy nagyobb sikerrel törekednek. Legyen szabad ma inkább mint valaha reménylenünk: hogy azok, kik még a' régi maxímák — külső és belső elnyomás 's a' kormány önhaszná. mint általános cél — lerázásában küzdenek, ebben boldogulni, a' törvény és szabadság lelke győzni 's kiterjedni, az emberiség ügye kellő méltatásra jutni, azon heves fők pedig, kik a' józan mérséklet határin túl csapongva álmok és lehetetlenségek után esdönek, a' nagyobb részt 's a' számszerű csendességet és just tisztelni fogják. De ves-sünk egy pillantatot kedves Hazánkra is. Míg 1790 óta a' felvilág szabadságért és constitúcióért buzgott, dühödött, vérengzett: az alatt a' Magyar nyington volt 's meglel-gylen. — Igen, mert a' Magyar mindenkör azt hitte, hogy szabad, 's eszébe sem ju-tott soha törvényt 's önállási vagy önleli kezességet (garantiát) nyolcz százados constitúcióján kívül keresni. Már ha igazság 's valóság volt ezen szabad lét és constitutio eddiglen, ha fellelő ezeltt is a' Nemzet sok századú becses constitúciójában minden kor-ra szolgáló helyes törvényeit 's biztos ga-